

METODIKA HODNOCENÍ ZAHRÁDKÁŘSKÝCH LOKALIT (MEZA)

Jan Dostálík, Zbyněk Uličák, Lucie Sovová, Lukáš Kala, Radoslava Krylová, Vojtěch Pelikán

Zahrádkářské lokality jsou velmi heterogenní území, která představují pro města řadu přínosů, ale i problémů. Jejich hodnocení bývá v praxi často založeno na subjektivních či selektivních kritériích. Představená Metodika hodnocení zahrádkářských lokalit (MEZA) je jedním z možných pohledů na funkci a význam těchto území. Je dobrovolným nástrojem, který na jednu stranu standardizuje hodnocení zahrádkářských lokalit, na druhou stranu představuje maximálně uživatelsky přátelský postup, kterým lze snadno vyhodnotit široké spektrum těchto specifických území. MEZA vychází z multidisciplinárního přístupu a vyhodnocuje území ve třech perspektivách. První z nich sleduje městské zahradničení v rámci urbanismu a městského plánování. Druhá perspektiva analyzuje sociální benefity existence zahrádkářské komunity a ekonomické aspekty městského zahradničení (zahrady jako heterodoxní ekonomické prostory) včetně jejich příspěvku k potravinové bezpečnosti. Třetí hledisko zkoumá environmentální aspekty zahrádkářských lokalit včetně jejich předpokladů pro podporu biodiverzity.

Klíčová slova: metodika, městské plánování, zahrádkářské lokality, zahrádkářské osady, zahrádkářské kolonie, městské zahradničení, zelená infrastruktura

1. Zahrádkářské lokality ve světě a u nás

Pěstování užitkových a okrasných rostlin ve městech se v posledních letech stává stále diskutovanějším tématem z několika důvodů. V obecné rovině se zvyšuje povědomí o důležitosti městské zeleně. Vůbec poprvé v historii žije většina světové populace v městských sídlech [State 2007]. Ta jsou na jednu stranu environmentálně příznivá v tom smyslu, že koncentrace lidí zvyšuje efektivitu distribučních sítí, snižuje dopravní vzdálenosti a umožňuje existenci volné krajiny za městskými hranicemi. Zároveň však města přinášejí řadu environmentálních problémů: vysoké koncentrace znečištění, hluku a prachu, problémy se zasakováním srážkové vody, tepelné ostrovy apod. Zelené plochy tvoří zelenou infrastrukturu, která spojuje přírodní a zastavěné prostředí a pomáhá zmírňovat environmentální problémy. Činí tak z měst místa, jež jsou příjemnější k lidskému životu, šetrnější k přírodě a v neposlední řadě odolnější vůči extrémním teplotám nebo srážkám, jejichž původcem je postupující klimatická změna [van den Berg a van Veenhuizen 2005, Tzoulas et al. 2007, Cameron et al. 2012, Lin et al. 2015, ČKA 2015, Barrera 2016, Lehnert

a Geletič 2017]. Zahraničními výzkumy je také dostatečně potvrzený fakt, že ZL představují v organismu města nejen území s vysokým přínosem pro životní prostředí (obecně i pro všechny jeho složky), ale také území s velmi vysokou biodiverzitou [Smith et al. 2006, Goddard et al. 2009, Cabral 2017, Farinha-Marques et al. 2017]. V posledních letech je zjevná snaha o podpoření těchto ekosystémových, klimatických, sociálních a dalších funkcí především v odborných studiích věnujících se udržitelnosti, ekolo-gičnosti a v posledních letech také tzv. resilienci měst [Pickett et al. 2013].

Zahrádkářské lokality (ZL)¹⁾ se vyznačují přínosy, které jiné plochy městské zeleně nabídnout nemohou. Nabízejí například skromný prostor k individuální rekreaci, který je užíván zcela odlišně od veřejných parků a podobných míst a stává se tak součástí domova [Bhatti et al. 2009], a to bez ohledu na reálné vlastnické poměry (obr. 1). ZL svým uspořádáním zároveň podporují vznik neformálních komunit, jež mohou v anonymním prostředí města chybět [Vejchodská a Louda 2017]. Tyto komunity bývají poměrně sociálně inkluzivní – v českém prostředí sice městské zahrady zpravidla systematic-

Obr. 1: Zahrádkářská chatka v lokalitě Zaječí hora

1) Zahrádkářské lokality vymezujeme v tomto textu neproblematicky: převažuje využívání území pro zahrádkářské účely (pěstování užitkových a okrasných rostlin); veřejnost vnímá lokality jako „zahrádkářské“; lokality jsou vymezeny jako „zahrádkářské“ v obecních dokumentech (typický územní plán, územní studie, strategie rozvoje).

ky neusilují o zapojení etnických menšin, migrantů, duševně nemocných či mentálně nebo fyzicky hendikepovaných, jak tomu nezdídká bývá v západní Evropě či severní Americe, přirozeně ale sdružují lidi z různých sociálních vrstev, příjmových skupin anebo úrovně vzdělání [Jehlička et al. 2013].

Přínosy zahrádkářských lokalit lze spatřovat rovněž v jejich samotné ústřední aktivitě – v pěstování rostlin pro okrasu i užitek. V době rozmachu urbanizace představují městské zahrádkářské lokality jeden z nemnoha způsobů, jak mohou obyvatelé měst zůstat v kontaktu se zemědělskými procesy. Zatímco příslušníci starší generace se do měst často přistěhovali a zahrádkaření je pro ně pokračováním tradice, mladší generace se v zahradách o produkci potravin učí. Vytváří si tímto způsobem povědomí o hodnotě jídla, vložené práci, ale také o sezónních cyklech a přírodních zákonitostech. Aktuální debaty produkční funkce často opomíjejí, avšak výzkumy z českého prostředí ukazují, že amatérská produkce potravin nemusí být zdaleka pouze symbolická – přinejmenším v letním období zahrady významně přispívají k potravinové soběstačnosti uživatelů [Sovová 2014, Smith a Jehlička 2013]. Tímto způsobem se posiluje také resilience měst: místní produkce snižuje závislost na dodávkách zvenčí a stává se prvkem potravinové bezpečnosti (obr. 2). Zahrady mají potenciál v odpadovém hospodářství a uzavírání nutričních cyklů – v tuzemsku je poměrně rozšířené kompostování, některé zahraniční projekty experimentují s napojením zahrad na systém zpracovávání odpadních vod [van Veenhuizen 2006]. Pěstování potravin také úzce souvisí s neformálním sdílením a směňováním [Jehlička a Daněk 2017], které jednak utvrzuje sociální kohezi, jednak může fungovat jako podpůrná síť v případě ekonomické tísně.

V diskusích o účelu a smyslu ZL se objevuje také řada argumentů proti jejich existenci. Souvisejí nejen s developer-skými požadavky. Urbanisté často pohlížejí na tato území jako na plochy bez potřebné infrastruktury, estetických hodnot, bez jasného a zřetelného účelu. Bývá též poukazováno na jejich ex-

kluzivní charakter – umožňují rekreaci pouze omezené skupině obyvatel města a představují tak v podstatě privatizovaný veřejný prostor. Tento argument je posílen v situaci, kdy ZL představuje překážku z hlediska prostupnosti území ať už pro silniční dopravu či pro chůzi. Kritizován je také stav, kdy jsou některé zahrady nevyužívány a stávají se spíše lokalitami „městské divočiny“ [Krylová 2015]. Objevují se rovněž upozornění na riziko kontaminace – zahrádky bývají označovány za zdroj zápachu, hmyzu, hlodavců, pylu, chemických prostředků proti plevelům a škůdcům; kontaminací z městského prostředí může být naopak zpochybnována kvalita výpěstků.

2. Zahrádkářské lokality a územní plánování

Výše naznačené dokládá, že zahrádkářské lokality většinou přispívají k environmentálně příznivému a socioekonomickému rozvoji a provozu měst [Sovová et al. 2017]. Hodnocení, plánování a management těchto lokalit navíc může navázat na tradici environmentálně příznivého plánování prostředí v Česku [Dostalík 2015]. Předkládaná metodika byla proto navržena tak, aby mohla být podkladovým materiálem i pro městské a územní plánování. V oblasti územního plánování nicméně řešení tématu zahrádkářských lokalit naráží na několik problémů. Jedná se především o samotné vymezení ZL a o téma „zeleně“.

V územních plánech bývá pro vymezení ZL nejčastěji využíván § 3, odst. 4, vyhl. č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využívání území. Ten připouští možnost stanovit plochy s jiným způsobem využití a umožňuje podrobněji členit základní typy ploch s ohledem na specifické podmínky a charakter území. ZL bývají většinou uváděny jako „plochy rekreace“ [§ 5, vyhl. 501/2006 Sb.] a jsou konkretizovány jako „zahrádkářské kolonie“ (označeny např. jako „RZ“). Jindy jsou ZL definovány jako „plochy s objekty pro individuální rekreaci“ (např. Územní plán města Brna), anebo jsou vymezeny zcela nově, například jako „funkční plochy produkčních zahrad“ (s označením „Z“), a jsou zařazeny do funkčního typu „zahrádkářské kolonie“ (např. Územní plán Třebíče). ZL tak bývají v územních – ale i jiných plánech a strategiích – definovány nejčastěji na základě své rekreační funkce, výjimečně zaujímají samostatnou pozici jako zahrádkářské kolonie. Obvyklé vymezení ZL jako rekreačních ploch odsouvá do vedlejší pozice pestrou paletu jejich dalších funkcí.

Z pohledu faktického využití se nabízí zařadit ZL mezi zeleň (plochy zeleně). Ta je totiž určujícím rysem, poznávacím znamením, reálným hlavním využitím pozemků i ekosystémovou službou (resp. pozitivní externalitou) ZL. V současné legislativě je ale zeleň vymezena jako součást veřejných prostranství. V zákoně o obcích je veřejné prostranství definováno jako: „všechna náměstí,

Obr. 2: Pěstování potravin v zahrádkářské lokalitě *Ve vinohradech. Jižní svah s výhledem na město je ke stavebním účelům nevhodný kvůli svahovým nestabilitám a sesuvům. Nedaleko obytných domů ale nabízí jedinečné plochy pro městské zemědělství.*

ulice, tržiště, chodníky, veřejnou zeleň, parky a další prostory přístupné každému bez omezení, tedy sloužící obecnému užívání, a to bez ohledu na vlastnictví k tomuto prostoru“ [§ 34, zákon č. 128/2000 Sb.]. Vzhledem k polo/uzařvenosti ZL a k soukromému či poloveřejnému charakteru tedy ZL nelze mezi takto chápanou zeleň zařadit.

Objevují se proto snahy nově vymezit pojem zeleně v územním plánování.²⁾ Příkladem může být dělení zeleně na sídelní a krajinnou, přičemž sídelní zeleň je dále dělena na vyhrazenou, veřejnou a soukromou [Mackovič 2013]. Většina ZL bývá řazena do „zeleně soukromé“, resp. „zeleně soukromé a vyhrazené“. V takovém případě ale opět není jednoznačně reflektován poloveřejný charakter území, možná komunitní forma spravování, ani to, že ZL často zasahují do krajinného zázemí měst a propojují tak město s okolní krajinou.

Problematiku zeleně řeší i specifické územní studie (ÚS): ÚS veřejných prostranství a ÚS krajiny. Pro ZL jsou ale bezpředmětné, neboť svým charakterem neodpovídají ani jedné z těchto kategorií. ZL jsou tak i při zdůraznění přírodního charakteru ploch i ekosystémových funkcí opět nesnadno zařaditelné.

V posledních letech probíhá debata o tzv. zelené infrastruktuře, která s tematikou zeleně – potažmo ZL – v územním plánování těsně souvisí. Zelená infrastruktura by měla být strategicky plánovanou sítí přírodních a polopřírodních oblastí v intravilánu i extravilánu obce a měla by plnit řadu ekologických, socioekonomických a dalších funkcí [European Commission 2016]. Výrazně by se měla projevit i v územním plánování a ZL by se měly stát její přirozenou součástí. Zelená infrastruktura však stále není ukotvena v právních předpisech a neexistuje ani její jednotná, konkrétní definice na úrovni EU, natož ČR [Hošek 2017]. Situace do budoucna je tím pádem nejistá. Například podle ČKA by se mělo stát dalším krokem na úrovni ČR zpracování národní strategie, nebo alespoň metodického pokynu, pro vymezení zelené infrastruktury [ČKA 2015].

3. Metodika MEZA: cíle, přístupy a metodické ukotvení

Pomocí metodiky MEZA [Dostalík et al. 2018] lze vyhodnotit městské produkční a zahradní plochy. Konkrétně se jedná o zahrádkářské lokality, označované též jako zahrádkové/zahrádkářské osady, zahrádkářské kolonie nebo jen zahrádky, jejichž hodnocení bývá v praxi často založeno na subjektivních a selektivních kritériích. Záměrem zpracovatelů metodiky je nabídnout nástroj, který je maximálně uživatelsky přátelský a lze jím proto poměrně snadno vyhodnotit široké spektrum velmi specifických území, kterými zahrádkářské lokality jsou.

Metodika MEZA vychází z multidisciplinárního přístupu a považuje zahrádkářské lokality za důležitou složku udržitelného fungování města a kvalitního života v něm. Toto základní východisko se uplatňuje ve třech hodnotících perspektivách. První z nich sleduje městské zahradničení v rámci urbanismu a městské správy. Druhá perspektiva analyzuje sociální benefity existence zahrádkářské komunity a ekonomické aspekty městského zahradničení (zahrady jako heterodoxní ekonomické prostory) včetně jejich příspěvku k po-

travinové bezpečnosti. Třetí hledisko zkoumá environmentální aspekty ZL včetně jejich předpokladů pro podporu biodiverzity.

Metodika MEZA vznikla na základě dvouletého výzkumu (2016–2017) [Sovová et al. 2017], který byl založen na třech výzkumných přístupech.

A/ Rešerše zahraniční a i tuzemské odborné literatury včetně tematicky blízkých metodik [např. Miovska 2009] a konzultací s experty a úřady.

B/ Analýza dokumentů týkajících se vybraných lokalit, zejm. územně plánovací podklady (ÚPP), územně plánovací dokumentace (ÚPD), strategické dokumenty obcí a mapové podklady. Mezi mapové podklady patřily zejména ortofotomapy zájmových území, WMS ČÚZK (např. ZM 10, katastrální mapa: www.nahlizenidokn.cuzk.cz), VÚMOP (např. eKatalog BPEJ: <https://bpej.vumop.cz/>), CENIA (např. kontaminovaná místa: kontaminace.cenia.cz), AOPK (Portál informačního systému ochrany přírody: portal.nature.cz), vybrané WMS vrstvy z mapového portálu Statutárního města Brna (<http://gis.brno.cz/portal/>) a vybrané WMS vrstvy z národního geoportálu INSPIRE (geoportal.gov.cz).

Obr. 3: Území vzorové zahrádkářské lokality Červený kopec vyhodnocené podle Metodiky MEZA

2) Podnět k tomu dává již prováděcí vyhláška č. 500/2006 Sb. Ta ukládá, že součástí textové části územního plánu má být i „systém sídelní zeleně“ (Příloha č. 7, kap. I, odst. 1, písm. c).

C/ Terénní výzkum spojil kvalitativní a kvantitativní přístupy. Kvalitativní výzkum zahrnoval zúčastněné i nezúčastněné pozorování a polostrukturované či nestrukturované rozhovory zaměřené na všechny tři hodnotící perspektivy. Kvantitativní část výzkumu se projevila v metodě produkčních deníků, pomocí nichž byl sledován význam zahrádek pro pěstování potravin. Výsledky mapování pak byly představeny ve specializované mapě [Dostalík et al. 2017].

Pro přípravu a ověřování metodiky MEZA bylo zvoleno pět lokalit na území města Brna (Jihomoravský kraj) a jedna v sídle odlišného charakteru (Orlová, Moravskoslezský kraj) [Dostalík et al. 2017].

4. Metodika MEZA: výsledky a diskuse

Jádrovou část metodiky MEZA tvoří Formulář pro hodnocení zahrádkářských lokalit. Ten se skládá z pěti základních kapitol, resp. listů. První kapitola popisuje základní údaje o vybrané ZL (tab. 1), její součástí jsou i mapové a fotografické přílohy. Poté následují tři kapitoly (tab. 2–4), které jsou členěny podle tří hlavních hodnotících perspektiv (viz výše). Poslední kapitola je pak souhrnným slovním vyhodnocením ZL (tab. 5).

Vlastnosti, charakteristiky a souvislosti ZL jsou ve Formuláři pro hodnocení zahrádkářských lokalit rozvedeny do otázek a indikátorů hodnocení příslušné lokality:

4.1 Urbanistické a správní aspekty

Tato kapitola je rozdělena do tří podkapitol: Atraktivnost a rekreace, Urbanismus a městské plánování a Veřejná infrastruktura. Otázky v první podkapitole sledují přitažlivost lokality pro širokou veřejnost, tedy nejen pouze pro místní – uživatele, ale také pro turisty anebo obyvatele města na procházce. Zjišťuje se také potenciál každodenní rekreace pro širokou veřejnost.

Další podkapitola řeší otázky, jež jsou klíčové zejména pro prostorové plánování obce. Je sledován jak stav území z hlediska vybraných urbanistických, územně plánovacích a správních ukazatelů, tak i jeho potenciál. Jedná se zejména o zájem místní samosprávy o ZL

Ozn. otázky	Otázka	Odpověď	Zdroj informací a způsob zjišťování
Z1	Název lokality	<i>Červený kopec</i>	veřejné zdroje informací, internet, konzultace a rozhovory
Z2	Obec, místo, ulice, GPS	<i>Brno; Červený kopec, Vinohrady, Kejbyaly; 49.1804947N, 16.5855017E</i>	veřejné zdroje informací, internet, konzultace a rozhovory
Z3	Majoritní vlastník, svěřenec, příp. nájemník (např. MČ či jiný subjekt vlastněný obcí, ČZS)	<i>Statutární město Brno, svěřencem je MČ Brno-střed, která většinu svých pozemků pronajímá ZO ČZS. Hlavními nájemníky jsou: a/ ZO ČZS Červený kopec Brno, IČO 64327094; b/ ZO ČZS Brno U Trámu, IČO 64331881. Další část pozemků vlastní FO a menší část PO (viz níže).</i>	veřejné zdroje informací, katastr nemovitostí, konzultace a rozhovory
Z4	Kontakt na majoritního vlastníka (svěřence)	<i>Statutární město Brno, resp. MČ Brno-střed, Dominikánská 264/2, 601 69 Brno.</i>	veřejné zdroje informací, katastr nemovitostí, konzultace a rozhovory, data od vlastníků pozemků
Z5	Kontakt na majoritního nájemce území	<i>Jiří Toček (předseda ZO ČZS Červený kopec Brno), kontakt na žádost Jiřího Točka nezveřejněn.</i>	veřejné zdroje informací, internet, konzultace a rozhovory
Z6	Celková rozloha ZL (v ha)	<i>Přibližně 45,5 ha (včetně několika enkláv vymezených územním plánem pro bydlení /BC/, jedné plochy technické vybavenosti a řady ploch návrhových – viz níže).</i>	mapové podklady, katastr nemovitostí, konzultace a rozhovory, data od vlastníků pozemků
Z7	Průměrná velikost jednotky (pozemek, zahrádka, zahrada) v m ²	<i>Lokalita se skládá z řady enkláv, které mají rozdílné velikosti pozemků a jsou různě využívány. Průměrná velikost je přibližně 600 m² (v zahrádkářských uzavřených enklávách /pod ZO ČZS/ na SV a V lokality jsou pozemky velké cca 260–380 m²).</i>	mapové podklady, katastr nemovitostí, konzultace a rozhovory, data od vlastníků pozemků, sekundární zdroje (např. územní studie, generele apod.)
Z8	Počet zahrádek	<i>Odhadem zhruba 640.</i>	mapové podklady, katastr nemovitostí, konzultace a rozhovory, sekundární zdroje (např. územní studie, generele apod.)
Z9	Počet nájemců a majitelů (pozemků, zahrádek, zahrad)	<i>ZO ČZS Červený kopec Brno i ZO ČZS Brno U Trámu pronajímají od MČ Brno-střed celé své území. Jednotlivé zahrádky pak dále pronajímají nájemcům (v případě ZO ČZS Červený kopec Brno jich je např. 160 – co člen, to nájemce). Majitelů soukromých pozemků je několik desítek.</i>	katastr nemovitostí, konzultace a rozhovory, data od vlastníků pozemků
Z10	Rok vzniku ZL, příp. způsob založení zahrádkářské organizace	<i>Zahrádky jsou v lokalitě od konce 40. let, postupně byly rozšiřovány. ZO ČZS Brno U Trámu vznikla již v roce 1947. ZO ČZS Červený kopec Brno vznikla podle obchodního rejstříku v roce 1995.</i>	veřejné zdroje informací, internet, konzultace a rozhovory
Z11	Poloha vzhledem k městu, příp. městské části (okrajová, centrální, vysoce urbanizovaná, v systému zeleně...)	<i>Poloha mezi intenzivně urbanizovaným prostředím a přírodně hodnotnými a zachovalými neurbanizovanými plochami. Lokalita je mezi starší zástavbou na SV, mladší zástavbou kolem Fakultní nemocnice Brno a univerzitního kampusu Masarykovy univerzity na Z a JZ, lesními plochami na S a přírodně hodnotnými plochami na JV.</i>	mapové podklady, pozorování

Zdroj: Dostalík et al. 2018. Metodika hodnocení městských produkčních a zahrádkářských ploch (MEZA)

Tab. 1: Výřez z Formuláře pro hodnocení zahrádkářských lokalit, 1. list, Základní informace (otázky č. 1–11 z celkového počtu 18 otázek)

Ozn. otázky	Otázka	Odpověď	Body	Komentáře a zdůvodnění k odpovědi	Indikátory	Zdroj informací a způsob zjišťování	Poznámky
U6	Urbanistická struktura (přehlednost, logická síť cest, orientace v prostředí) je pro veřejnost i uživatele	uspokojivá	1	<i>Základní struktura ZL je poměrně přehledná a jasná. Matoucí jsou některé slepé silnice a cesty, případně brány, které bývají nepravidelně uzamykány.</i>	logické členění komunikací, absence slepých cest, umístění staveb, pohledové dominanty, přehledné členění prostoru, jasné hranice...	pozorování, mapové podklady	Je vhodný komentář s popisem situace v terénu.
		neuspokojivá	0				
U7	ZL navazuje na veřejná prostranství, která umožňují prostupnost území	ano, je součástí	2	<i>Navazuje na veřejná prostranství skrze ulice Kejbaly a Vinohrady, nejsou ale vybudovány chodníky ani cyklistické trasy či stezky, existuje řada neprůchodných cest.</i>	výskyt, stav a prostupnost veřejných prostranství v ZL a její blízkosti	pozorování, mapové podklady	Veřejným prostranstvím myslíme místní komunikace, chodníky, silnice, veřejnou zeleň, náměstí atp., které jsou budované většinou obcí. Příklad odpovědi „ano, navazuje“: ZL leží na okraji obce a je navázána na místní komunikaci, ale pouze ve dvou místech, místní komunikace netvoří prostupnou síť. Příklad odpovědi „ano, je součástí“: ZL je bezproblémově prostupná pro veřejnost z několika směrů po veřejných komunikacích. Je vhodný komentář s popisem situace v terénu.
		ano, navazuje	1				
		nenavazuje	0				
U8	Současné využití pozemků v ZL souhlasí s vymezením (regulativy) v územním plánu	souhlasí	2	<i>Pouze částečně, v územním plánu je část ploch zachována v současném stavu, u části je ale navrženo nové využití (více viz otázka Z12).</i>	v ÚP je území ZL označeno jako plocha pro rekreaci (zahradkářské osady) či podobné znění	pozorování, satelitní snímky, mapové podklady, ÚPD	Je vhodný komentář s uvedením označení ploch z ÚP.
		částečně	1				
		nesouhlasí	0				
U9	V ZL jsou vybudovány či vysázeny bariéry, které slouží jako ochrana pro blízkou obytnou zástavbu	ano	2		vybudované bariéry (zemní valy, montované stavební bariéry) a účelně vysázené křoviny a stromy	pozorování, satelitní snímky, mapové podklady	Jedná se např. o protihlukové, protipovodňové, protiprašné či jiné vizuální bariéry. Je vhodný komentář s popisem situace v terénu.
		ne	0				
U10	V ZL se vyskytuje záplavové území	ano, zasahuje více než 25 % území	2		území rozlivu 100leté vody (aktivní zóny záplavových území)	mapové podklady, ÚPD, ÚPP	Výskyt záplavové území je v tomto případě hodnocen kladně. Jiné formy využití území (např. výstavba budov) jsou v záplavovém území rizikovější.
		ano, zasahuje maximálně 25 % území	1				
		není	0				

Tab. 2: Výřez z Formuláře pro hodnocení zahradkářských lokalit, 2. list, Urbanistické a správní aspekty, b/ Urbanismus a městské plánování (otázky č. 6–10 z celkového počtu 20 otázek)

a o možnost využití lokality jiným způsobem, než je ten stávající. Bodové zisky jsou přiřazovány záměrně tak, aby byly odměněny ZL, které vytvářejí pozitivní externalitu pro obec i blízká území. Kladně je hodnocena skutečnost, vyskytuje-li se ZL na území, které je pro jiný způsob využití rizikové (Tab. 2).

Poslední podkapitola řeší technickou a dopravní infrastrukturu a občanskou vybavenost. Opět se zjišťuje jak stav

infrastruktury (přítomnost, kvalita, dostupnost, příp. spokojenost uživatelů), tak potenciál pro případnou změnu využívání území (např. rozšíření, oprava nebo vybudování nové infrastruktury). Nejvyšší bodové zisky obdrží ZL, které mají kvalitní místní občanskou vybavenost, kvalitní technickou a dopravní infrastrukturu (příčemž upřednostněny jsou environmentálně šetrné formy dopravy) a ZL, které jsou obecně dobře prostupné pro veřejnost.

Mezi hlavní metody sběru informací v této kapitole patří analýza mapových podkladů, satelitních snímků, územně analytických podkladů (ÚAP), ÚPD a dalších strategických dokumentů, dále terénní pozorování, konzultace s úřady, majiteli a správci pozemků a doplňkově také rozhovory s uživateli ZL.

Ozn. otázka	Otázka	Odpověď	Body	Komentáře a zdůvodnění k odpovědi	Indikátory	Zdroj informací a způsob zjišťování	Poznámky
S8	Uživatelé ZL o svých aktivitách informují veřejnost (vnější informovanost)	ano	1		veřejné webové stránky, zpravodaj, newsletter, plakáty, přednášky a informační akce pro veřejnost apod.	internet, pozorování, konzultace a rozhovory	Poukazuje na přesah činnosti ZL mimo svůj prostor a na vzdělávací potenciál. Pokud je odpověď kladná, je vhodný komentář s příklady.
		ne	0				
S9	Zahrádky v ZL využívají také příbuzní a známí majitelů či nájemníků	velmi často	2		oficiální pravidla, zvyklosti	konzultace a rozhovory, pozorování, stanovy	Ukazuje, zda má z užívání zahrádek užitek více osob než pouze vlastníci nebo nájemci. Sledujeme nejen oficiální stanovy, ale také dodržování pravidel (tj. jaké jsou skutečné zvyklosti) např. v rozhovorech.
		příležitostně	1				
		nikdy	0				
S10	Uživatelé ZL organizují akce pro veřejnost	ano (4 a více akcí za rok)	2		dětské dny, zahradní slavnosti, výstavy, akce pro hendikepované, historické poutě	rozhovory, kontaktní osoba, sekundární zdroje	Poukazuje na přesah činnosti ZL mimo svůj prostor a na vzdělávací potenciál. Akce mohou být i mimo samotnou ZL. Organizaci má na starosti většinou užší organizační výbor. Pokud je odpověď kladná, je vhodný komentář s příklady.
		ano (1–3 akce za rok)	1				
		ne	0				
S11	Uživatelé ZL organizují brigády mimo vlastní lokalitu	ano (pravidelně)	2		úklid odpadků, údržba vodního koryta, péče o zeleň, údržba komunikací apod.	konzultace a rozhovory, internet	Poukazuje na přesah činnosti ZL mimo svůj prostor a na osvětový potenciál. Akce mohou být i mimo samotnou ZL. Organizaci má na starosti většinou užší organizační výbor. Pokud je odpověď kladná, je vhodný komentář s příklady.
		ano (příležitostně)	1				
		ne	0				
S12	Uživatelé ZL spolupracují s jinými ZL, resp. ZO, neziskovými organizacemi, školami, městem, spolky...	ano	1		společné akce, kurzy, sdílené vybavení apod., cokoli nad rámec povinné spolupráce v rámci ČZS	konzultace a rozhovory, internet	Otázka poukazuje na přesah činnosti ZL mimo svůj prostor a na vzdělávací a osvětový potenciál. Akce mohou být i mimo samotnou ZL. Organizaci má na starosti většinou užší organizační výbor. Pokud je odpověď kladná, je vhodný komentář s příklady.
		ne	0				
S13	Vnější přístupnost území	Veřejnost může bez omezení procházet ZL	2	<i>ZL je přístupná pro automobilovou dopravu ze dvou směrů, v ZL se pak síť silnic a cest větví do slepých ramen. Pro cyklisty a pěší je dostupnost lepší, slepých cest a stezek není tolik, často propojují lokalitu s cestami a stezkami kolem ZL, přesto jsou v lokalitě rozsáhlá území, která jsou pro veřejnost neprostupná.</i>	pěšiny, cesty, brány, ploty a jejich otevřenost/uzavřenost	pozorování, konzultace a rozhovory, mapové podklady, internet	Pozorujeme nejen existenci bariér, ale také jejich využívání (např. nezamykání uzamykatelných bran apod.). Může se lišit v rámci dne a roku (zamykání na noc, mimo sezónu apod.). Odpověď je vhodně doplnit stručným popisem aktuálního stavu.
		Veřejnost má omezený přístup do lokality	1				
		veřejnost nemá přístup	0				

Zdroj: Dostalík et al. 2018, Metodika hodnocení městských produkčních a zahrádkářských ploch (MEZ4)

Tab. 3: Výřez z Formuláře pro hodnocení zahrádkářských lokalit, 3. list, Sociální a ekonomické aspekty, b/ Sociální funkce (vnější) (otázky č. 8–13 z celkového počtu 22 otázek)

4.2 Sociální a ekonomické aspekty

Kapitola obsahuje tři podkapitoly: Vnitřní sociální funkce, Vnější sociální funkce a Ekonomika. Sociální aspekty, tedy přínosy ZL pro společnost a společenský život, jsou rozděleny na vnitřní a vnější. Mezi vnitřní a vnější sociální funkce může totiž vznikat napětí. Soudržnost zahrádkářské komunity a uží-

vání zahrad pro soukromé, rodinné, komunitní a sousedské akce a aktivity může v některých případech souviset s určitým vymezením se uživatelů ZL vůči okolí (tab. 3). Uzavřenost ZL dává členům pocit bezpečí a soukromí. Výsledky hodnocení proto mohou ukázat, nakolik je lokalita orientovaná spíše interně či externě a jak se tyto orientace daří kombinovat. Jako záslužné jsou přitom hodnoceny jak společenský

a rekreační přínos pro uživatele, tak otevřenost vůči návštěvníkům a veřejnosti a zapojení se do veřejného sociálního života (vč. vzdělávání).

Ekonomické aspekty ZL jsou přičleněny do této kapitoly proto, že jsou v řadě případů implicitně propojené se sociálním fungováním lokalit. Například existence společného zařízení nebo společná práce na sdílených pro-

Ozn. otázky	Otázka	Odpověď	Body	Komentáře a zdůvodnění k odpovědi	Indikátory	Zdroj informací a způsob zjišťování	Poznámky
E1	ZL je součástí nebo navazuje na systém sídelní zeleně města	ano, je součástí	2	<i>Podle ÚP města Brna, výkres U5 Návrh urbanistické koncepce – urbánní a krajinná osnova: v blízkosti jsou zelené klíny a krajinné komplexy; je součástí zelených horizontů města. Potvrzeno terénním pozorováním.</i>	vymezení a blízkost systému sídelní zeleně	mapové podklady, ÚPD	Sídelní zeřeň je jednou z infrastruktur města, propojuje sídlo s okolní krajinou, podporuje prostupnost sídla a krajiny pro člověka a organizmy. Často bývá součástí ÚP, případně ÚS či hodnocení krajinného rázu. Pokud je odpověď kladná, je vhodný komentář s popisem aktuálního stavu, resp. vymezení systému sídelní zeleně.
		ano, navazuje	1				
		nenavazuje	0				
E2	ZL je součástí, nebo navazuje na ÚSES	ano, je součástí	2	<i>Regionální biokoridor je v blízkosti severního okraje ZL (les).</i>	výskyt biokoridorů a biocenter v rámci ÚSES (územního systému ekologické stability)	ÚPD, ÚPP, geoportál dotyčného kraje, WMS MŽP nebo CENIA (např. geoportal.gov.cz - Mapové kompozice: INSPIRE - III. 17 Bioregiony / MŽP - ÚSES)	Je vhodné doplnit komentářem s lokalizací vymezení ÚSES.
		ano, navazuje (do 50 m)	1				
		nenavazuje	0				
E3	V ZL nebo v její blízkosti (do 50 m) se nacházejí VKP	ano, 3 a více	2	<i>VKP Kohnova cihelna (geologicky významná lokalita) a les (VKP „ze zákona“) při S a SZ hranici ZL.</i>	výskyt a blízkost VKP	VKP ze zákona, seznam VKP (organu ochrany přírody a krajiny na pověřeném obecním úřadě), mapové podklady, ÚPD, ÚPP, příp. doplněno pozorováním v terénu	Významný krajinný prvek (VKP) je „ekologicky, geomorfologicky nebo esteticky hodnotná část krajiny utvářející její typický vzhled nebo přispívající k udržení její stability.“ VKP jsou vymezeny ve dvou rovinách: 1/ VKP „ze zákona“ – veškeré lesy, rašeliniště, vodní toky, rybníky, jezera a údolní nivy; 2/ registrované VKP – mohou se jimi stát např. mokřady, remízy, meze, naleziště nerostů a zkamenělin, umělé i přirozené skalní útvary nebo cenné plochy porostů v sídelním útvaru, např. historické zahrady nebo parky. Pokud je odpověď kladná, je v komentáři vhodné uvést jaké konkrétně.
		ano, 1–2	1				
		ne	0				
E4	V ZL nebo v její blízkosti (do 50 m) se nachází alespoň jedno chráněné území (EVL, (N)PP, (N)PR, CHKO, NP, PŘP) anebo jejich ochranná pásma, která přímo navazují na ZL	ano	2	<i>NPP Červený kopec je v těsné blízkosti, část se dokonce kryje s okrajem ZL.</i>	výskyt chráněných území	pozorování, ÚPD, ÚPP, mapové podklady, geoportál dotyčného kraje, WMS AOPK ČR (např. geoportal.gov.cz - Mapové kompozice: Základní / Životní prostředí / AOPK ČR - INSPIRE Chráněná území)	Přímou návazností je myšlena reálná prostupnost pro živočichy (pokud bude např. mezi ZL a chráněným územím dálniční tah bez ekoduktu, nelze hodnotit 2 b.) Pokud je odpověď kladná, je vhodný komentář s výpisem území a charakteru jejich návazností.
		ne	0				
E5	V ZL nebo v její blízkosti (do 50 m) se nachází řízená skládka, nebo (potenciálně) kontaminované půdy	ne	2	<i>Bývalá rozsáhlá skládka v těsné blízkosti (JV od ZL), Kohnova cihelna, bývalá skládka v ZL (zejména pozemek s parc. č. 1515/1).</i>	výskyt či blízkost řízené skládky, kontaminované či potenciálně kontaminované půdy	pozorování, mapové podklady (např. kontaminace.cenia.cz), ÚPD, ÚPP	Pokud je odpověď kladná, je vhodný komentář s popisem aktuálního stavu.
		ano, zanedbat. plochy, resp. zanedbat. dopad	1				
		ano, rozsáhlé plochy	0				

Tab. 4: Výřez z Formuláře pro hodnocení zahrádkářských lokalit, 4. list, Ekologické a environmentální aspekty, a/ Životní prostředí (otázky č. 1–5 z celkového počtu 21 otázek)

storech jsou pro členy ekonomickým přínosem, vypovídají ale také o schopnosti vnitřní organizace a dobrého soužití. Ekonomická sekce je pak záměrně

formulována ve prospěch neformálních ekonomických aktivit, právě ty totiž v aktuálních debatách zcela chybí. V metodice také několik otázek cí-

lí specificky na produkční funkci ZL, mezi rekreační a produkční funkcí ZL však existuje jisté napětí. Např. v lokalitách s převahou rekreačního vyu-

Podkapitola	Výsledek	Komentář	Závěrečné shrnutí a doporučení
Atraktivnost a rekreace (max. 10 b.)	90 %	V této podkapitole získala ZL nejvyšší počet bodů ze všech podkapitol. Z odpovědi vyplývá, že sledovaná lokalita je velice atraktivní jak pro uživatele, tak pro širokou veřejnost. U většiny otázek získala ZL plný počet bodů. Nedostatků jsou pouze ve stavu některých stavebních objektů a zahrad (v ZL jsou některé nevyužívané zahrady a chátrající chatky).	<i>Kapitola Urbanistické a správní aspekty (59 %) potvrdila, že městská správa aktuálně řeší možnosti změn využití ZL. Kvůli technickým, geologickým i majetkoprávním vztahům ale neexistuje jednoduché řešení a stanovisko města není jednoznačné. Velká atraktivnost lokality a její blízkost urbanizovanému i přírodnímu prostředí nemusí zákonitě vést k územním plánem avizované změně využití území. Pokud uživatelé dokážou změnit svůj přístup k veřejnosti, otevřou se okolí, provedou několik málo náročnějších opatření a budou působit na politické zástupce města, je změna územně plánovací dokumentace (územního plánu), záměrů městské správy i majitelů z řad FO a PO možná.</i>
Urbanismus a městské plánování a politika (max. 13 b.)	38 %	V této podkapitole obdržela ZL druhý nejmenší počet bodů. Důvody je nutné hledat především ve složitých majetkoprávních vztazích, geologickém podloží, stavu infrastruktury a nejasném postoji města. ZL je např. již nyní rozdělena enklávami trvalého bydlení, které narušují zahrádkářský charakter lokality. V ZL není dokončena síť dopravních komunikací, resp. veřejných prostranství (pro motoristy, cyklisty i chodce). ZL je výhodná pro město zejména v tom, že leží na složitě geologickému podkladu, který omezuje a komplikuje jiné využití území. Jedná se např. o složitá řešení napojení na stávající infrastrukturu (viz následující bod) a s tím související výstavbu dalších rodinných domů. Otázka dalšího využití území se aktuálně stále řeší (viz např. ÚS Červený kopec, zadání 2016).	<i>Tím se dostáváme k částečně protichudným výsledkům v kap. Sociální a ekonomické aspekty (54 %). Vnitřní sociální ukazatele obdržely vysoké bodové zisky, vnější ale nízké. Změnu tohoto stavu mají v rukou sami uživatelé ZL, např. tím, že se více otevřou svému okolí. Konkrétně se může jednat o tyto změny: informovat veřejnost o svých aktivitách, otevírat alespoň přes den některé stezky a cesty, zpevnit povrch některých cest a stezek, případně instalovat jednoduché rozcestníky a lavičky. Další změnou může být intenzivnější zájem o své okolí (jak v rámci ZL, tak i v jejím blízkém okolí).</i>
Veřejná infrastruktura (max. 13 b.)	54 %	Podkapitola věnující se vybavenosti a infrastruktuře získala průměrný počet bodů. To odráží některé paradoxní situace v ZL. Tím, že je ZL blízko urbanizovaných ploch a má zajištěnu základní dostupnost formou ulic Vinohrady a Kejbaly, je ZL dostupná ze zastávek MHD i pro další formy dopravy. Na druhou stranu stav komunikací, nepropojenost, neprostupnost na tuto výhodu nenavazuje. Problémy má ZL s další technickou infrastrukturou, např. kanalizace není vybudována vůbec a možnost dobudování je složitá, vodovod je vybudován pouze částečně a nedostatečně, elektřina je vedena také pouze v některých místech. Občanská vybavenost by mohla být lepší také pro návštěvníky ZL z řad veřejnosti.	<i>Poměrně vysoký bodový zisk (68 %) v kap. Ekologické a environmentální aspekty lze ještě zvýšit, a to především lepším hospodařením s vodou a půdou. Řadu dalších faktorů samotní uživatelé ovlivnit nemohou (např. vedení ÚSES, VKP, vymezení chráněných území apod.). Kapitola tak ukázala, že ZL je velice atraktivním a hodnotným přírodním územím, které si zaslouží ochranu a další kultivaci.</i>
Sociální funkce (vnitřní) (max. 12 b.)	75 %	Z hlediska vnitřní sociální funkce získala lokalita vysoký počet bodů. Ten poukazuje na to, že v ZL probíhá čilý společenský život, pozemky jsou většinou obhospodařovány a udržovány (výjimky se nacházejí zejména v jižní části ZL). Výsledek poukazuje, že stávající využití je pro uživatele zahrádek velmi přínosné.	<i>ZL je obecně v dobrém stavu a má velký potenciál stát se specifickou a zároveň integrovanou součástí svého okolí (jak přírodního, tak umělého – městského).</i>
Sociální funkce (vnější) (max. 10 b.)	30 %	Vnější sociální funkce naopak získala nejmenší bodový zisk ze všech devíti podkapitol. Je to kvůli tomu, že se uživatelé ZL neotevírají vnějšímu světu, uzavírají se jak aktivitami, tak fyzickými zábranami (ploty, brány, branky). Výjimkou jsou pouze příbuzní a známí, kteří mohou navštěvovat i pro veřejnost uzavřenou část lokality. Možnost nápravy tohoto stavu je ale poměrně snadná.	<i>Doporučení: zvolená lokalita poměrně rozsáhlá a pro příště doporučujeme rozdělit ZL na tři menší lokality, které budou hodnoceny každá zvlášť. Vzniklo by tak jednoduché a rychlé porovnání výsledků i v rámci hranic celé ZL.</i>
Ekonomika (max. 14 b.)	57 %	Vnitřní ekonomika ZL je funkční, i když má své rezervy. Z odpovědi je zřejmé, že se i v tomto ukazateli promítá určitá uzavřenost uživatelů ZL. Výjimkou jsou dobře fungující skupinky v ZO ČZS, případně sociálně i ekonomicky sdílející sousedství. Výsledek také dokládá, že velká část pozemků získává pasivně rekreační charakter – na úkor aktivní rekreace formou pěstování zemědělských či okrasných plodin (zejm. pozemky ve vlastnictví FO a PO).	
Životní prostředí (max. 12 b.)	75 %	Opět vysoký bodový zisk, který dokládá vysokou atraktivnost území co se týče přírodních hodnot ZL. Bodové ztráty jsou způsobené tím, že je lokalita poměrně blízko intenzivně využívaných městských ploch a tak nebylo a zřejmě ani nebude možné získat vyšší počet bodů.	
Hospodaření (max. 14 b.)	57 %	Hospodaření v ZL získalo dobrý výsledek. Jak je vidět u mnoha otázek, řešení některých současných problémů (např. s vodou a půdou) jsou zatím pouze částečná, mají ale potenciál ke zlepšení.	
Podpora biodiverzity (max. 10 b.)	80 %	Podpora biodiverzity získala také velmi vysoký počet bodů. Bodová ztráta je způsobena nenaplněním pouhých dvou ukazatelů (pěstování starých odrůd a množství vysokých stromů). Je tedy zřejmé, že uživatelé mají zájem o podporu biodiverzity a dělají konkrétní kroky na její zachování a podporu.	

Zdroj: Dostálík et al. 2018, Metodika hodnocení městských produkčních a zahradních ploch (MEZA)

Tab. 5: Výřez z Formuláře pro hodnocení zahrádkářských lokalit, 5. list, Výsledky

žití v některých případech chybí zájem o pěstování potravin. Metodika se tak opět snaží postihnout obě tyto funkce a posoudit, nakolik se je daří kombinovat, či ke kterému typu užití se zkoumaná ZL přiklání.

Mezi hlavní metody sběru informací v této kapitole patří terénní pozorování, analýza mediálních sdělení (zejm. na internetu) a mapových podkladů, konzultace s úřady, majiteli a správci pozemků a doplňkově také rozhovory s uživateli ZL.

4.3 Ekologické a environmentální aspekty

I tato kapitola je rozdělena do tří podkapitol: Životní prostředí, Hospodaření a Podpora biodiverzity. Smyslem otáček a indikátorů je určit, zda stávající

způsob využívání ZL umožňuje udržení či dokonce rozvinutí těchto funkcí včetně biodiverzity. Otázky první podkapitoly identifikují vztah ZL k prvkům obecné i zvláštní územní ochrany přírody a potenciál ohrožení kvality ovzduší, vody a půdy. Zjišťuje se tak postavení ZL v systému environmentálně hodnotných ploch (tab. 4).

Druhá podkapitola se zaměřuje na environmentální dopady managementu zahrádek bez ohledu na převažující produkční i rekreační využití. Sledována jsou opatření vedoucí ke zlepšení půdních vlastností, ohroženost erozí i hospodaření s vodou. Pozornost je věnována používaným prostředkům hnojení a ochraně rostlin proti plevlům, chorobám a škůdcům. Otázky umožňují zjistit vliv ZL na okolní prostředí (eroze, chemická ochrana), kvalitu získaných produktů (způsob hnojení, ochrana) i širší environmentální aspekty (zasakovací schopnost půdy, růst obsahu organické hmoty v půdě, redukce skleníkových plynů).

Třetí podkapitola zjišťuje informace o tom, jaké ZL vytváří podmínky pro záměrně i nezáměrně pěstovanou vegetaci i pro výskyt živočichů. Sledován je výskyt vřstůných dřevin jako hnízdních stanovišť, podpora výskytu obratlovců a hmyzu formou záměrných úkrytů či neudržované vegetace. Metodika zjišťuje povědomí uživatelů ZL o biodiverzitě, které považuje za důležitý předpoklad environmentálně příznivého managementu, neprovádí ovšem detailní inventarizaci složek biodiverzity.

Mezi hlavní metody sběru informací v podkapitole Životní prostředí patří analýza mapových podkladů, satelitních snímků a ÚPD a také terénní pozorování. V podkapitole Hospodaření jde na prvním místě o terénní pozorování doplněné konzultacemi a rozhovory a analýzou dalších podkladů. V podkapitole Podpora biodiverzity se jedná zejména o kombinaci terénního pozorování s rozhovory s uživateli ZL, které jsou doplněny konzultacemi s majiteli a správci pozemků a analýzou dalších zdrojů.

4.4 Vyhodnocení

Získané body v každé ze tří hlavních kapitol hodnocení jsou finálně vyjádřeny procentem maximálního možného bodového zisku na konci listů i na posledním závěrečném listu. Toto vyhodnocení odráží skutečnost, že reálně existují variabilní a často i protichůdné požadavky na funkce ZL. Proto jednotlivé kapitoly (případně i podkapitoly) hodnotícího formuláře obsahují některé otázky, které jsou ve vzájemné opozici. Z tohoto důvodu nelze dosáhnout ve všech kapitolách maximálního počtu bodů.

S významnou dávkou zjednodušení lze tvrdit, že pokud je výsledek v rámci některé podkapitoly nižší než 25 %, lze jej charakterizovat jako neuspokojivý. Zisk mezi 25 % a 50 % značí výraznější nedostatky, na které by se správa ZL, případně majitelé pozemků, měli zaměřit. Zisky nad 50 % bodů značí dobré výsledky a nad 75 % velmi dobré výsledky – ty je vhodné udržovat a podporovat. Procentuální zisky ale nelze brát za směrodatné, natožpak na jejich základě ZL kategorizovat. Vždy je potřeba přihlídnout ke kontextu a specifické situaci každé hodnocené zahrádkářské lokality. Právě k tomu slouží závěrečné slovní hodnocení, které je (podobně jako celá MEZA) otevřené k další interpretaci (tab. 5).

5. Uplatnitelnosti metodiky MEZA

MEZA je vytvořena tak, aby byla uplatnitelná pro všechny ZL v ČR. Vzhledem k jejich heterogenitě je nicméně pokaždé třeba zohlednit specifika konkrétní lokality. MEZA se vyznačuje úsilím o vyhodnocení široké škály témat, která se ZL týkají. Tím, že se metodika nekoncentruje na jedno vybrané téma, neklade takové nároky na expertní znalosti hodnotitele; neznamená to nicméně, že vyplnění metodiky představuje banální záležitost. U některých otázek je potřeba citlivého dotazování či delší práce v terénu.

MEZA je určena pro široké spektrum tzv. stakeholderů, tedy zainteresovaných subjektů a zájmových skupin

(od uživatelů a majitelů přes městskou správu až k developerským firmám). Přestože je metodika využitelná širokou veřejností, primárně je určena samosprávným orgánům, zejména obcím, které problematiku ZL řeší nejvíce, často v souvislosti s ožehavou otázkou změny využití těchto území.

Metodika je na nejobecnější úrovni podpůrným nástrojem pro realizaci různých strategických plánů (od státní po obecní úroveň). Konkrétně se může jednat například o:

- Zásady urbánní politiky (aktualizace 2017), Zásada 4, Péče o městské životní prostředí, Strategické směry a rozvojové aktivity: 1. Zdravé životní prostředí, 2. Změna klimatu, 4. Péče o přírodu a krajinu, 5. Environmentální vzdělávání a informovanost veřejnosti;
- Státní politika životního prostředí České republiky 2012–2020 (aktualizace 2016); Cíl 3.3.1 Zlepšení funkčního stavu zeleně v sídlech; 3.3.1.1 Vytvářet podmínky pro zachování a vymezení nových ploch a prvků zeleně jako součástí funkčního a strukturovaného systému sídelní zeleně v sídlech v rámci územního plánování, aby byla zajištěna základní podmínka pro plnění jeho funkcí;
- obecní strategické dokumenty (např. strategie udržitelného rozvoje, zelená infrastruktura, generel zeleně apod.).

Metodiku lze v praxi využít například v novém územním plánu, kde mohou být na základě použití metodiky nově definovány nové typy ploch. Vzhledem k pestrosti funkcí, které ZL plní, nemusí být ZL zařazeny do ploch rekreace (tak, jak je to tomu většinou dnes), ale mohou se stát součástí např. specifických ploch „Z“ – zahrádkářská lokalita. V regulativech této plochy (Stanovených podmínkách pro využití ploch s rozdílným způsobem využití) pak budou zohledněny všechny funkce, které tyto plochy plní a které metodika odhalí, např. ekologické, environmentální, společenské – včetně rekreační, ekonomické (produkce vlastních potravin). Územní plán tak bude lépe odpovídat realitě a umožní snadnější a praktické změny v území.

Dalším příkladem může být územní studie vybrané lokality. Obec může například vložit do zadání ÚS požadavek na vyhodnocení lokality pomocí metodiky MEZA. Obec tak získá širokou škálu informací o území, na jejichž základě může dojít ke konkrétním změnám v územním plánu (ÚP) i ve správě a provozu lokalit.

Na pomezí územního a městského plánování slouží metodika pro vytipování míst, do kterých může samospráva investovat finanční prostředky. Finance nemusejí být velké a mohou přinést řadu pozitivních externalit, tedy kladných vedlejších důsledků. Příkladem může být nalezení klíčových míst a tras – veřejných prostranství (v ÚP často nejsou u ZL místní komunikace vymezeny jako veřejná prostranství). Konkrétně se může jednat například o křižovatky, které lze snadno dovybavit lavičkou, košem, informační cedulí, vysadit strom apod. Křižovatka se tak stane místem setkání, místo se oživí, zvýší se sociální kontrola prostředí a drobná občanská vybavenost.

Metodika slouží obcím, které řeší své ZL jako celek a potřebují nástroj, podle kterého mohou tyto lokality srovnat. Metodika se sice příliš nehodí pro srovnání ZL, které jsou v jiných krajích a ve zcela jiných podmínkách (např. město se 100 000 obyvateli x venkovská obec o 1 000 obyvatelích), zato je velmi dobře využitelná pro srovnání ZL v rámci jedné obce, resp. většího města. Obec tak získá snadný přehled o svých ZL a může se podle toho rozhodnout o dalších krocích.

Vyhodnocení ZL má konkrétní význam i pro ochranu životního prostředí. Environmentální přínosy ZL jsou často pro městskou správu neznámé, či jsou upozadovány. Výsledky hodnocení metodiky tak mohou být osvětou pro městské vedení a podkladem pro realizaci opatření na podporu ekosystémových služeb, včetně např. udržování vlhkosti ve městě nebo podpoření zasakování vody. Stáčí pak tyto environmentální hodnoty v území udržovat, podporovat, rozvíjet (podle výsledků hodnocení metodikou). To mohou být opět konkrétní úkoly pro městskou správu.

Klíčové je využití metodiky pro samotné vyhodnocení ZL. To platí zejména pro obce a uživatele ZL (ale také pro majitele pozemků, developerské firmy, neziskové organizace). Zadavatelé a zpracovatelé metodiky MEZA získají komplexní hodnocení ZL. Dozvědí se, jaké hodnoty ZL má (vysoké bodové zisky), jaké chybí (nízký počet bodů), co je možné podpořit a rozvíjet a co je danost, kterou nelze změnit (závěrečné slovní hodnocení v metodice). V důsledku toho může město i uživatelé ZL podniknout kroky ke změně (otevřít uzavřené lokality pro veřejnost, opravit informační tabule, řešit zanedbané zahrádky, upravit vybraná místa atp.). Metodika se stává klíčovým podkladem v situacích, kdy je potřeba konkrétních argumentů při vyjednávání o budoucnosti konkrétní ZL, zejména u těch, u kterých se řeší výrazná změna využití území (nejčastěji na plochy pro individuální bydlení). Metodika tak pomáhá řešit potenciální konflikty v území.

Závěr

Většina výzkumů a projektů se soustředí s velkou mírou exaktnosti na identifikaci dílčích oblastí urbánního zahrádkářství a zemědělství a jejich zjištění jsou výsledkem rozsáhlého a dlouhodobého sběru dat. Takovýto postup obecně přináší přesnější informace na úrovni jednotlivostí, je ovšem velmi náročný časově, finančně i co se týče kompetencí hodnotitele.

Představená metodika rezignuje na tento přístup a výběr i formulace jednotlivých otázek a indikátorů vychází z požadavku úspornosti, jednoduchosti a uživatelské vstřícnosti. Zvolené kapitoly, otázky i indikátory jsou proto výsledkem několika etap kvalifikovaného výběru z původně širšího spektra. Preferovány jsou takové otázky a indikátory, které v sobě integrují informace o více aspektech a funkcích ZL. Metodika má sloužit zejména k určení významu a kvality ZL na úrovni obcí, nikoli na vyšší úrovni. Lze usuzovat, že v konkrétní uživatelské situaci bude hodnocení provádět jednotlivec či početně limitovaný tým. Protože pro zodpovězení některých otázek metodi-

ky může být potřeba kvalifikovaného odhadu, je žádoucí, aby se hodnocení všech lokalit účastnili stejní hodnotitelé a výsledky tak minimalizovaly spektrum subjektivních chyb.

Smyslem Metodiky je upozornit na silné i slabé stránky jednotlivých ZL a umožnit jejich vzájemné srovnání na úrovni obce. Tento způsob vyhodnocení tak umožňuje jednak hodnotit reálný stav, ale vytváří také předpoklady pro změnu využívání lokality, které může vést k rozvoji pozitivních funkcí ZL a tím i k vyššímu hodnocení v případě následného hodnocení.

Metodika MEZA (včetně příkladu použití) je volně dostupná např. na webových stránkách projektu „Vývoj metodiky pro hodnocení městských produkčních a zahradních ploch“: <http://humenv.fss.muni.cz/zahradky/> v sekci Výstupy.

Poděkování

Tento článek je jedním z výstupů projektu Vývoj metodiky pro hodnocení městských produkčních a zahradních ploch (TD03000345) podpořeného Technologickou agenturou České republiky v letech 2016–2017.

Použité zdroje:

- BARRERA, Francisco de la – RUBIO, Patricia – BANZHAF, Ellen. The value of vegetation cover for ecosystem services in the suburban context. In: *Urban Forestry & Urban Greening*. 2016, č. 16, s. 110–122. ISSN 1618-8667.
- BHATTI, Mark – CHURCH, Andrew – CLAREMONT, Amanda – STENNER, Paul. 'I love being in the garden': enchanting encounters in everyday life. In: *Social and Cultural Geography*. 2009, roč. 10, č. 1, s. 61–76. ISSN 1464-9365.
- CABRAL, Ines – KEIM, Jessica – ENGMANN, Rolf – KRAEMER, Roland – SIEBERT, Julia – BONN, Aletta. Ecosystem services of allotment gardens. A Leipzig, Germany case study. In: *Urban Forestry & Urban Greening*. 2017, č. 23, s. 44–53. ISSN 1618-8667.
- CAMERON, Ross. W. F. – BLANUŠA, Tijana – TAYLOR, Jane E. et al. The domestic garden – Its contribution to urban infrastructure. In: *Urban Forestry & Urban Greening*. 2012, roč. 11, s. 129–137. 1618-8667.
- ČKA, Pracovní skupina pro krajinářskou architekturu. *Strategie zelené infrastruktury. Návrh strategie ČKA pro „Zelenou infrastrukturu“ v České republice* [online]. Praha: Česká komora architektů, 2015 [cit. 20. 12. 2017]. Dostupné z: <https://www.cka.cz/cs/cka/tema-CKA/strategie-zelene-infrastruktury/strategie-zelenainfrastruktura.pdf>.

- DOSTALÍK, Jan. *Organická modernita. Ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování (1918–1968)*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7876-5.
- DOSTALÍK, Jan – SOVOVÁ, Lucie – MIOVSKÁ, Lucie – ULČÁK, Zbyněk – KRYLOVÁ, Radoslava – KALA, Lukáš – PELIKÁN, Vojtěch – FRAŇKOVÁ, Eva. *Metodika hodnocení městských produkčních a zahradních ploch (MEZA)*, duben 2018. Dostupné na: <https://humenv.fss.muni.cz/zahradky>, sekce Výstupy.
- DOSTALÍK, Jan – KRYLOVÁ, Radoslava – KALA Lukáš – SOVOVÁ, Lucie – PELIKÁN, Vojtěch – ULČÁK, Zbyněk – FRAŇKOVÁ, Eva. *Specializovaná mapa vybraných brněnských zahrádkářských lokalit*, 2017. Dostupná z: <http://humenv.fss.muni.cz/zahradky/map/mapa.html>.
- EUROPEAN COMMISSION. 2016. *The EU Strategy on Green Infrastructure*. Dostupné z: http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/strategy/index_en.htm.
- FARINHA-MARQUES, Paulo – FERNANDES, Cláudia – GUILHERME, Filipa et al. Urban Habitats Biodiversity Assessment (URHBA): a standardised procedure for recording biodiversity and its spatial distribution in urban environments. In: *Landscape Ecology*. 2017, roč. 32, č. 9, s. 1753–1770. ISSN 0921-2973.
- GODDARD, Mark – DOUGILLI, Andrew J. – BENTON, Tim. M. Scalling up from gardens: biodiversity conservation in urban environments. In: *Trends in Ecology and Evolution*. 2009, roč. 25, č. 2, s. 90–98. ISSN 0169-5347.
- HOŠEK, M. 2017. Zelená infrastruktura: co a proč se ztratilo v překladu? *Ochrana přírody* 2. Dostupné z: <http://www.casopis.ochranaprirody.cz/pravo-v-ochrane-prirody/zelena-infrastruktura-co-a-proc-se-ztratilo-v-prekladu/>.
- JEHLIČKA, Petr – DANĚK, Petr. Rendering the actually existing sharing economy visible: home grown food and the pleasure of sharing. In: *Sociologia Ruralis*. 2017, roč. 57, č. 3, s. 274–296. ISSN 0038-0199.
- JEHLIČKA, Petr – KOSTELECKÝ, Tomáš – SMITH, Joe. Food Self-Provisioning in Czechia: Beyond Coping Strategy of the Poor: A Response to Alber and Kohler's 'Informal Food Production in the Enlarged European Union' (2008). In: *Social Indicators Research*. 2013, roč. 111, č. 1, s. 219–234. ISSN 0303-8300.
- LEHNERT, Michal – GELETIČ, Jan. Místní klimatické zóny a jejich význam ve městech České republiky. In: *Urbanismus a územní rozvoj*. 2017, roč. 20, č. 2, s. 9–16. ISSN 1212-0855.
- KRYLOVÁ, R. 2015. Městská divočina: Dystopie a heterotopie v současném městě. In: *AntropoWebzin*, roč. 1–2, s. 11–18. ISSN 1801-8807.
- LIN, Brenda B. – PHILPOTT, Stacy M. – JHA, Shalene. The future of urban agriculture and biodiversity-ecosystem services: Challenges and next steps. In: *Basic and Applied Ecology*. 2015, roč. 16, č. 3, s. 189–201. ISSN 1439-1791.
- MACKOVIČ, Vladimír. Plochy zeleně v územním plánu. In: *Urbanismus a územní rozvoj*. 2013, roč. 16, č. 4, s. 48–55. ISSN 1212-0855.
- MIOVSKÁ, Lucie. *Generel zahrádkových osad v Praze. Podkladová studie*. Praha: Rada hl. m. Prahy. 2009 [cit. 21. 12. 2017]. Dostupné z: http://arnika.org/soubory/dokumenty/mesta/kauzy/Zahradky/generel_09_podklad_1_verze_PS.pdf.
- PICKETT, Steward T. – CADENASSO, Mary L. – MCGRATH, Brian (eds.). *Resilience in ecology and urban design: linking theory and practice for sustainable cities*. Dordrecht: Springer, 2013. ISBN 978-94-007-5340-2.
- SMITH, Joe – JEHLIČKA, Petr. Quiet sustainability: Fertile lessons from Europe's productive gardeners. In: *Journal of Rural Studies*. 2013, roč. 32, s. 148–157. ISSN 0743-0167.
- SMITH, R. M. – THOMPSON, K. – HODGSON, J. G. – WARREN, P. H. – GASTON, K. J. Urban domestic gardens (IX): Composition and richness of the vascular plant flora, and implications for native biodiversity. In: *Biological Conservation*. 2006, č. 129, s. 312–322. ISSN 0960-3115.
- SOVOVÁ, Lucie. *Zahrádkářské kolonie jako příspěvek k alternativní produkci potravin?* Brno, 2014. Diplomová práce. Masarykova Univerzita. Fakulta sociálních studií.
- SOVOVÁ, L. – DOSTALÍK, J. – KALA, L. – ULČÁK, Z. – KRYLOVÁ, R. Zahrádkářské osady v Brně: příležitost pro zkoumání lidí a přírody. In: *Geografické rozhledy*, 2017, roč. 27, č. 2, s. 28–31. ISSN 1210-3004.
- State of world population 2007: *Unleashing the Potential of Urban Growth*. [online]. New York: United Nations Population Fund, 2007 [cit. 21. 12. 2017]. Dostupné z: http://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/695_filename_sowp2007_eng.pdf.
- TZOULAS, Konstantinos – Kalevi KORPELA – Stephen VENN – Vesa YLI-PELKONEN – Alexandra KAZMIERCZAK – Jari NIEMELA – Philip JAMES. Promoting ecosystem and human health in urban areas using Green Infrastructure: A literature review. In: *Landscape and Urban Planning*. 2007, roč. 81, č. 3, s. 167–178. ISSN 0169-2046.
- VAN DEN BERG, Leo – René VAN VEENHUIZEN. Multiple Functions of Urban Agriculture. In: *Urban Agriculture Magazine*. 2005, č. 15, s. 1–3. ISSN 1571-6244.
- VAN VEENHUIZEN, René (ed.). *Cities Farming for the Future – Urban Agriculture for Green and Productive Cities*. 1. vyd. Leusden: RUAF Foundation, IDRC and IIRR Publishing, 2006, s. 459. ISBN 1-930261-14-4.
- VEJCHODSKÁ, E. – LOUDA, J. Partnerství obcí s veřejností při správě městské zeleně. In: *Urbanismus a územní rozvoj*. 2017, roč. 20, č. 3, s. 10–14. ISSN 1212-0855.
- Vyhlaška č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a o způsobu evidence územně plánovací činnosti
- Vyhlaška č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využívání území.
- Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení).

Mgr. Jan Dostalík, Ph.D.
Ing. Zbyněk Ulčák, Ph.D.
Mgr. Lucie Sovová
Mgr. Lukáš Kala, Ph.D.
Mgr. Radoslava Krylová
Mgr. Vojtěch Pelikán, Ph.D.

Katedra environmentálních studií
Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita

ENGLISH ABSTRACT

An assessment methodology for gardening zones, by Jan Dostalík, Zbyněk Ulčák, Lucie Sovová, Lukáš Kala, Radoslava Krylová, Vojtěch Pelikán

Gardening areas are highly heterogeneous territories which deliver both benefits and problems for towns and cities. Their practical assessment is usually based on subjective and selective criteria. The methodology of assessment of gardening locations presented in this article is one of a number of possible attitudes to the function and importance of these territories. It is a voluntary tool which standardises assessment and represents a very user-friendly procedure for evaluation of a wide range of these territories. Based on a multi-disciplinary approach, it evaluates territories from three perspectives. First, it observes urban gardening in the framework of spatial planning in urban areas. Second, social benefits of gardening communities and economic aspects of urban gardening (gardens as heterodox economic space), including contribution to foodstuff security, are analysed. The third viewpoint studies environmental aspects of gardening locations and preconditions for the support of biodiversity.